

บทที่ 6

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

ท่ามกลางผู้คนมากมายหลายตาที่เดินกันขวักไขว่ไปมาโดยไร้ซึ่งความรู้สึกว่า “แปลกหน้า” บนถนนอินทรีและถนนประสาธน์ ซึ่งถือเป็นถนนสายหลักที่เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ และเป็นที่ตั้งของแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของเทศบาลเมืองแม่สอด เพียงแค่ภาพดังกล่าวที่ได้พบ ก็ทำให้คนแปลกหน้าที่ได้มีโอกาสผ่านไปเยี่ยมเยียนอดตั้งข้อสงสัยไม่ได้ว่า เมืองแม่สอดแห่งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยจริงหรือ ซึ่งภาพที่ทำให้ผู้แปลกถิ่นงงงวย สนเท่ห์นี่เองที่เป็นเสน่ห์ของเมืองแม่สอด ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า แม่สอดถือเป็นเมืองที่มีการอยู่ร่วมกันของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ และแม้เวลาจะล่วงเลยมา ณ ปัจจุบันนี้ แม่สอดก็ยังคงความเป็นชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายไม่แตกต่างไปจากเดิมมากมายนัก หากแต่การอยู่ร่วมกันนั้นได้มีกระบวนการและพลวัตต่างๆที่มีการเปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปบ้างตามแต่ละยุคสมัย ซึ่งสิ่งที่ยังยึดโยงผู้คนที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้เข้าด้วยกันย่อมเกิดจากสาเหตุและปัจจัยหลายอย่าง และแตกต่างออกไปตามกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนที่ผู้คนเหล่านี้อาศัยอยู่ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอให้เห็นถึงภาพความเป็นไปของเมืองแม่สอดผ่านการศึกษาชุมชนตัวอย่างในเขตเทศบาลเมืองแม่สอดที่น่าสนใจ 4 ชุมชน คือ ชุมชนวัดหลวง ชุมชนอิสลาม ชุมชนสองแคว 1 และชุมชนบัวควง เนื่องจากทั้ง 4 ชุมชนดังกล่าวมีลักษณะที่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา นั่นคือ ชุมชนอิสลาม เป็นชุมชนที่มีผู้อพยพจากพม่าที่นับถือศาสนาอิสลามเข้ามาอาศัยอยู่มากที่สุด ชุมชนวัดหลวง เป็นชุมชนเก่าแก่ ประชากรประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา เช่น ไทยกลาง ไทยใหญ่ ไทยเหนือ ไทยอิสลาม พม่า กะเหรี่ยง ฯลฯ ส่วนชุมชนสองแคว 1 และชุมชนบัวควง เป็นชุมชนที่มีผู้อพยพชาวกะเหรี่ยงจากประเทศพม่าอพยพมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประวัติของเมืองแม่สอด รวมไปถึงการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้คนคนชาติพันธุ์ต่างๆและบุคคลอีกหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ซึ่งผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

ในส่วนของความเป็นมาและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในแม่สอดร่วมกันในอดีตนั้น เราพบว่าแม่สอดเป็นพื้นที่ที่มีประวัติมาช้านาน กลุ่มชาติพันธุ์แรกที่เข้ามา

อยู่ในแม่สอด คือ กลุ่มชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมาสร้างบ้านพะหน่อแก(ตรงวัดดอนแก้วในปัจจุบัน) และด้วยความเหมาะสมในเรื่องทรัพยากร และการค้าทำให้เมืองแม่สอดมีกลุ่มคนชาติพันธุ์ต่างๆเดินทางเข้ามาทำการค้าและอยู่อาศัยตั้งรกรากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น ซึ่งพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาเพิ่มอีก คือ กลุ่มไทยใหญ่ จีนจากยูนนาน และพม่า ต่อมาจึงเป็นกลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลามจากบังคลาเทศและไทยเหนือ และตามมาด้วยกลุ่มผู้นับถือศาสนาซิกข์และฮินดู ซึ่งต่อมาแต่ละกลุ่มก็มีพัฒนาการและพลวัตรของตนเองไปพร้อมกับการพัฒนาเมืองแม่สอดที่เกิดขึ้น การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างหลากหลายดังกล่าวอยู่ด้วยกันภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและทัศนคติที่ดีต่อกัน ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตนั้น คำว่าเมืองชายแดน หรือแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของรัฐชาติและพรมแดนยังไม่เกิดขึ้น เมืองแม่สอดในมุมมองของผู้คนในอดีตเป็นเพียงแค่เมืองเมืองหนึ่งที่สามารถเดินทางเข้าออก และสามารถทำการค้าได้โดยง่าย โดยมีต้องขออนุญาตหรือต้องผ่านการตรวจลงตราแต่อย่างใดเหมือนอย่างทุกวันนี้ นอกจากนี้จากลักษณะของพื้นที่เมืองแม่สอดในอดีตที่ยังเป็นพื้นที่ที่มีความทุรกันดาร และเต็มไปด้วยภัยธรรมชาติ แต่ในทางตรงข้ามก็ยังเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรนั้น ได้ส่งผลให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือกันเพื่อพัฒนาเมืองแม่สอดร่วมกันมากกว่าที่จะเกิดความขัดแย้ง คือ ความทุรกันดาร ภัยธรรมชาติ ได้ส่งผลให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน มากไปกว่านั้นทรัพยากรที่มีมากมายในพื้นที่จึงมิได้ทำให้มีปัญหาขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร ผนวกกับต่างก็เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาในพื้นที่เหมือนกัน ในพื้นที่จึงยังมีได้มีกลุ่มชาติพันธุ์ใดเผื่ออิทธิพลหรือเป็นผู้ควบคุมพื้นที่เอาไว้ตั้งแต่ต้น ทำให้ต่างก็ทำมาหากินสร้างตนเองและกลุ่มของตนในพื้นที่สืบมา โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์แบบผสมกลมกลืน โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในเรื่องต่างๆมาเป็นเวลานานและยังผ่านการสมรสข้ามวัฒนธรรมจนทำให้ต่างก็มีความรู้สึก ว่าพวกเขาทุกกลุ่มชาติพันธุ์และทุกศาสนาได้รวมเป็นเนื้อเดียวกันในพื้นที่แม่สอดแล้วในที่สุด

แต่เมื่อเวลาได้ผ่านไปนั้น โฉมหน้าของเมืองแม่สอดก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแม้ว่าแม่สอดยังคงลักษณะการเป็นเมืองการค้าชายแดนที่มีความคึกคักอยู่ หากแต่โฉมหน้าของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่กลับเริ่มมีการเปลี่ยนไปจากแต่ก่อน เนื่องจากมีการอพยพหลังไหลเข้ามาสู่พื้นที่ของกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่าทั้งชาติพันธุ์กะเหรี่ยง พม่า และอาระกัน เนื่องจากสภาพปัญหาในประเทศพม่าที่มากมายทั้งเรื่องการเมืองภายใน การกวาดล้างชนกลุ่มน้อย และภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ผู้คนอดอยาก การเดินทางอพยพเข้ามาด้วยความมุ่งหวังที่จะสร้างอนาคตที่ดีขึ้นของกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศนั้น อุปสรรคในพื้นที่ปลายทางนอกจากแรงงานกลุ่มนี้จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่เพื่อการดำรงชีวิตแล้ว เรื่องของปฏิสัมพันธ์และการแบ่งแยกทางสังคม

ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองแม่สอดก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่เหล่านี้จะต้องเผชิญ

ในเรื่องการปรับตัวเพื่อตั้งถิ่นฐานนั้น จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ส่วนใหญ่มีความตั้งใจและมุ่งหวังที่จะตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในพื้นที่แม่สอดและประเทศไทยตลอดไป ดังนั้นแรงงานกลุ่มนี้จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่ให้ได้มากที่สุด อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการปรับตัวเพื่อตั้งถิ่นฐานพบว่ากลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่มีทั้งที่ปรับตัวได้ดีและปรับตัวได้น้อย ในส่วนที่ปรับตัวได้ดี คือ การปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ ที่แรงงานอพยพจากประเทศพม่าสามารถพัฒนาตนเองจากการเป็นลูกจ้างรับจ้างรายวันมาเป็นการมีกิจการของตนเอง เช่นการขายของชำขายอาหาร รวมไปถึงการซ่อมรถ เป็นต้น แต่ในส่วนที่ยังมีการปรับตัวได้น้อยหรือยังไม่ดีนัก คือ การปรับตัวในเรื่องของการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกับคนและองค์กรในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งยังพบว่าปัญหาอุปสรรคทางด้านภาษา และสถานทางกฎหมายที่ผิดกฎหมาย รวมทั้งสถานทางสังคมของกลุ่มแรงงานอพยพในแม่สอด ทำให้ความกล้าที่จะติดต่อสื่อสารของแรงงานเหล่านี้กับคนและองค์กรในแม่สอดมีน้อย รวมทั้งในกลุ่มแรงงานอพยพเหล่านี้มีความไว้วางใจภายในกลุ่มพวกพ้องของตนมากกว่า

ในส่วนที่เป็นเรื่องของการแบ่งแยกทางสังคมระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่ดั้งเดิมกับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่นั้นภายใต้กรอบแนวคิดที่ศึกษาพบว่า การแบ่งแยกทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่และสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน คือ การแบ่งทางด้านภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณเขตที่อยู่อาศัย ภาพของการแบ่งแยกนี้สามารถมองออกได้ว่ากลุ่มคนในพื้นที่แม่สอดดั้งเดิมจะไม่เลือกอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเหตุผลเรื่องความหวาดกลัวด้านอาชญากรรม ความสะอาด และมีเหตุผลทางด้านอคติบางอย่างซ่อนอยู่ โดยลักษณะการอยู่อาศัยของคนทั้งสองกลุ่มนั้นฝ่ายกลุ่มคนในพื้นที่ดั้งเดิมมักจะจับจองและอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชั้นในหรือพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของชุมชน ในขณะที่กลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่มักจะอาศัยอยู่ในแถบชุมชนชั้นนอกและรวมกลุ่มกันอยู่ในบริเวณห้องเช่าเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ในส่วนของการแบ่งแยกทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์นั้นพบว่า การแบ่งแยกในเรื่องดังกล่าวนี้กลายเป็นเรื่องของอคติมากกว่าการแบ่งแยกทางภูมิศาสตร์ คนในพื้นที่แม่สอดมีทัศนคติต่อกกลุ่มแรงงานจากประเทศพม่าเป็นสองแบบ คือ ทัศนคติในด้านที่ดีต่อแรงงานอพยพจากประเทศพม่าที่เข้ามาทำงานประกอบอาชีพสุจริตและช่วยให้เมืองแม่สอดมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่ทัศนคติในด้านที่ไม่ดีนั้นจะเกิดกับกลุ่มแรงงานอพยพจาก

ประเทศพม่าที่เข้ามาแล้วไม่ทำงาน หรือทำงานแต่เป็นอาชีพที่สร้างปัญหาขึ้นในชุมชนอย่างเก็บของเก่า ขอบทาน และกลุ่มค้ามนุษย์ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่นอกจากคนในพื้นที่จะไม่ต้อนรับแล้วยังมีปฏิกิริยาในทางต่อต้านและต้องการให้คนเหล่านี้ออกนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบว่าในพื้นที่แม่สอดปลอดภัยแล้วซึ่งการแบ่งแยกในเรื่องศาสนาและเพศ เราพบว่าผู้คนในแม่สอดดั้งเดิมกับแรงงานอพยพจากประเทศพม่าสามารถรวมเป็นหนึ่งเดียวได้ผ่านทางการร่วมมือทางด้านศาสนา และก็พบว่าแรงงานอพยพเพศหญิงนอกจากจะมีได้ถูกกดขี่หรือถูกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกับแรงงานชายแล้วแรงงานหญิงยังเป็นที่นิยมจ้างของผู้ประกอบการในพื้นที่มากกว่า อย่างไรก็ตาม แม้เราจะรู้ว่า ณ ปัจจุบันแนวคิดในเรื่องของชาติพันธุ์จะมีความก้าวหน้า เพราะต่างก็บอกว่าไม่ได้แยกว่าจะต้องเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อะไร แต่ทว่าก็ยังมีความคิด และมีนัยยะแฝงทางอำนาจอยู่มีใช่น้อย ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากการแบ่งแยกในเรื่องที่อยู่อาศัย โรงเรียนที่ส่งให้บุตรหลานเข้าเรียน รวมไปถึงเรื่องของร้านค้าที่เข้าไปจับจ่ายใช้สอย ความเหมือนเพียงอย่างเดียวที่ดูเหมือนว่าจะยอมรับกันได้และไร้ซึ่งการแบ่งแยก คือ เรื่องของการประกอบพิธีกรรมทางประเพณี หรือทางศาสนาที่นับถืออย่างเดียวกัน เพียงเท่านั้น

ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวเมื่อนำมาพิจารณาตามสมมติฐานที่ได้ตั้งเอาไว้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่สอด จังหวัดตาก มีการแบ่งแยกทางสังคม โดยการแบ่งแยกเขตที่อยู่อาศัย จากการศึกษาค้นคว้าลักษณะการแบ่งแยกดังกล่าวเป็นไปตามสมมติฐานที่ได้กำหนดเอาไว้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาลักษณะการแบ่งแยกที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดที่ได้วางเอาไว้ก็จะพบว่าการแบ่งแยกทางสังคมระหว่างคนในพื้นที่กลุ่มเก่ากับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่มีทั้งสิ้น 4 ลักษณะ คือ การแบ่งแยกทางด้านภูมิศาสตร์ การแบ่งแยกทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ การแบ่งแยกทางด้านศาสนา และการแบ่งแยกทางด้านเพศนั้น พบว่า มีเพียงการแบ่งแยกทางด้านภูมิศาสตร์ หรือก็คือการแบ่งแยกทางด้านเขตที่อยู่อาศัยเท่านั้นที่เป็นไปตามกรอบแนวคิด ส่วนการแบ่งแยกทางสังคมอีกสามลักษณะตามกรอบแนวคิดนั้น พบว่าไม่เป็นไปตามกรอบที่กำหนดไว้แต่อย่างใด กล่าวคือ ในส่วนที่เป็นการแบ่งแยกทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ในพื้นที่แม่สอดมิได้มีการแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์หากแต่การแบ่งแยกทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นไปในรูปแบบการแบ่งแยกระหว่างคนกลุ่มเก่ากับคนกลุ่มใหม่ หรือก็คือการแบ่งแยกระหว่างคนในพื้นที่กลุ่มเก่ากับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ โดยลักษณะการแบ่งแยกระหว่างทั้งสองกลุ่มนี้ยังมีปัจจัยเรื่องของทัศนคติที่คนในพื้นที่กลุ่มเก่ามีต่อกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่เป็นตัวกำหนดการกระทำหรือการแสดงออกของคนกลุ่มเก่าในพื้นที่ที่มีต่อกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่อีกด้วย โดยการกระทำที่แสดงออกถึงการแบ่งแยกนี้จะแยกออกต่อกลุ่ม

แรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ที่เข้ามาแล้วสร้างปัญหาในเมืองแม่สอด ผ่านการต่อต้านและพยายามผลักดันให้ออกไปจากพื้นที่ ท้ายที่สุดที่ไม่พบว่าพื้นที่แม่สอดไม่มีการแบ่งแยกหรือมีเพียงเล็กน้อย คือ เรื่องของการแบ่งแยกทางด้านศาสนาและเพศ ซึ่งจากผลการศึกษาแทบไม่พบว่าจะมีการแบ่งแยกในรูปแบบดังกล่าวในพื้นที่แม่สอดแต่อย่างใด ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวไม่ตรงกับกรอบแนวคิดที่ได้วางเอาไว้

ในส่วนของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันที่เมืองแม่สอดเต็มไปด้วยแรงงานอพยพจากประเทศพม่าที่เข้ามาหางานและเริ่มตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่โดยการอาศัยอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่แม่สอดดั้งเดิม การที่ต้องดำรงชีวิตร่วมกันนี้เองทำให้การหลีกเลี่ยงที่จะไม่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันจึงเป็นเรื่องยาก ซึ่งหากพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามกรอบแนวคิดที่ได้วางเอาไว้โดยอาศัยแนวคิดของยูท ธักดีเดชยนต์ (2517) และ อุทัย หิรัญโต (2519) ที่ได้แบ่งรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ว่ามี 5 รูปแบบ คือ การแข่งขัน การร่วมมือ การขัดแย้ง การสมานลักษณะ และการผสมกลมกลืน มาพิจารณานั้น พบว่าระหว่างคนในพื้นที่กลุ่มเก่ากับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่มีรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหลายรูปแบบและสอดคล้องกับแนวคิดของนักคิดทั้งสอง รวมทั้งผลการศึกษาที่พบนั้นยังเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งเอาไว้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่สอด จังหวัดตาก มีการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน ในลักษณะของการแข่งขัน ร่วมมือ ขัดแย้ง สมานลักษณะ ผสมกลมกลืน โดยเราจะพบว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างคนในพื้นที่แม่สอดดั้งเดิมกับกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่นั้นเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบที่เกิดขึ้นนั้นต่างก็มีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดแตกต่างกันไป โดยรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่ได้ศึกษานั้นปรากฏผลว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบสมานลักษณะภายใต้ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนายจ้างกับลูกจ้างและผู้ให้เช่า/เจ้าของกับผู้เช่ามีมากที่สุด ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในพื้นที่กับแรงงานอพยพจากประเทศพม่าจะมีมากในกลุ่มที่แรงงานอพยพจากประเทศพม่าได้อาศัยกินอยู่กับนายจ้างคนไทยในพื้นที่ เนื่องจากการได้พักอาศัยและได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ในส่วนของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบร่วมมือนั้นก็พบว่ามีอยู่มากในสังคมแม่สอด โดยเฉพาะการร่วมมือโดยผ่านเหตุจูงใจทางด้านศาสนาซึ่งเกิดจากความเต็มใจของคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ความร่วมมืออีกส่วนหนึ่ง คือ ความร่วมมือโดยผ่านการเกณฑ์กึ่งบังคับให้ร่วมมือ ด้วยเหตุผลทางด้านอำนาจและพื้นที่ในการดำรงชีวิต จึงทำให้กลุ่มคนในพื้นที่สามารถเกณฑ์และขอความร่วมมือจากกลุ่มแรงงานจากประเทศพม่าได้เมื่อยามที่พวกเขาต้องการโดยอาศัยการมีสถานะที่เหนือกว่า มากไปกว่านั้น การศึกษายังพบว่า ณ ปัจจุบันเมืองแม่สอดเกิดการปฏิสัมพันธ์แบบผสมกลมกลืนโดยผ่านการ

แบบผสมกลมกลืนโดยผ่านการสมรสข้ามวัฒนธรรมมากขึ้น ซึ่งผลจากการสมรสข้ามวัฒนธรรม นอกจากจะทำให้คนทั้งสองกลุ่มเกิดการปฏิสัมพันธ์กันอย่างเข้มข้นมากขึ้นแล้ว บุตรที่เกิดจากการสมรสข้ามวัฒนธรรมดังกล่าวย่อมจะเป็นอีกตัวกลางหนึ่งที่จะทำให้ทั้งสองกลุ่มกลายเป็นเนื้อเดียวกันในแม่สอดได้รวดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในส่วนที่เป็นการแข่งขันและขัดแย้งนั้น การศึกษาพบว่าปฏิสัมพันธ์แบบแข่งขันระหว่างคนทั้งสองกลุ่มเกิดขึ้นในบริบทของการแข่งขันในเรื่องพื้นที่งานที่คนในพื้นที่และแรงงานจากประเทศพม่าต้องแย่งชิงกัน แต่ในท้ายที่สุดแล้วฝ่ายที่ถอยจากการแข่งขันคือฝ่ายกลุ่มคนในพื้นที่ เนื่องจากคนในพื้นที่ไม่สามารถสู้ต่อค่าแรงที่ต่ำได้ รวมทั้งงานที่แรงงานจากประเทศพม่าเข้ามาแย่งพื้นที่นั้นก็กลายเป็นงานที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ต้องการทำ ท้ายที่สุดคือ ปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบขัดแย้ง ซึ่งไม่พบว่ามี การขัดแย้งที่รุนแรงเกิดขึ้นระหว่างคนสองกลุ่มนี้ หากแต่เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่พอใจต่อปัญหาที่คนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาอยู่อาศัยร่วมของแรงงานอพยพจากประเทศพม่า ทั้งในเรื่องปัญหาขยะ ปัญหาเด็กเร่ร่อนขอทาน และการค้ามนุษย์ ซึ่งแม้ว่าความขัดแย้งนั้นจะมีได้ทำให้เกิดการปะทะอย่างรุนแรงแต่ความขัดแย้งดังกล่าวก็ได้ผลักดันและทำให้เกิดกระแสความไม่พอใจให้เกิดขึ้นกับคนในพื้นที่แม่สอดมากขึ้นในปัจจุบัน

จากการศึกษาเรื่องการแบ่งแยกทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนเก่าในพื้นที่กับกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่นั้น ได้สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์เรื่องความเข้าใจในสิ่งเดียวกันไปคนละทิศทางอย่างสิ้นเชิงของคนทั้งสองกลุ่ม จากข้อคำถามหนึ่งในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแรงงานที่มาจากประเทศพม่าและคนไทยในเรื่องการแบ่งแยกที่อยู่อาศัยนั้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่เห็นว่าการที่คนในพื้นที่หรือคนไทยให้พวกเขาเช่าบ้านหรือเช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยนั้นถือว่ามีนัยยะเป็นการยอมรับพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนเรียบร้อยแล้ว มีแรงงานอพยพจากประเทศพม่าเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มองว่าระหว่างคนในพื้นที่ดั้งเดิมกับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่นั้นมีการแบ่งแยกกันทางสังคมและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่อยู่อาศัย ในขณะที่ฝ่ายคนในพื้นที่ดั้งเดิมนั้นทัศนคติที่เกิดขึ้นกับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่กลับตรงกันข้ามเสียส่วนมาก ไม่ว่าจะเป็นระดับเจ้าหน้าที่รัฐหรือประชาชน เนื่องจากการยอมรับของคนในพื้นที่ต่อกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่า คือ นัยยะการยอมรับในเรื่องของการทำงานและการเข้ามาทดแทนอาชีพงานในส่วนที่คนในพื้นที่ไม่ต้องการที่จะทำ และในส่วนที่เป็นข้อเริ่มต้นของความเข้าใจดังกล่าว คือ เรื่องการให้แรงงานจากประเทศพม่าเช่าบ้านหรือเช่าห้องเช่านั้น ตามความคิดของคนในพื้นที่แล้วการมองจะเป็นการมองในทิศทางเศรษฐกิจเสียมากกว่าที่จะมองในเรื่องของการยอมรับทางสังคม นัยยะ

การยอมรับดังกล่าวมีความแตกต่างจากการยอมรับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในอดีตอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากการยอมรับมิได้ครอบคลุมไปถึงการยอมรับในเรื่องที่ว่าด้วยการเป็นพวกเดียวกัน อย่างที่เกิดป็นการยอมรับนับถือกันเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แม่สอดในอดีต การศึกษาครั้งนี้ชี้ชัดให้เห็นว่า คนแม่สอดกลุ่มเก่ามิได้พึงพอใจมากนักกับการเข้ามาอาศัยอยู่ของแรงงานอพยพจากประเทศพม่า เพียงแต่ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจอันเกิดจากการเข้ามาของแรงงานกลุ่มนี้ยังเป็นเครื่องต่อรองมิให้เกิดการขับไล่หรือผลักดันให้แรงงานจากประเทศพม่ากลับประเทศต้นทางของตนอย่างออกหน้า ซึ่งข้อต่อรองนี้เองที่ทำให้แรงงานจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ยังมีพื้นที่สำหรับการดำรงอยู่ในแม่สอดต่อไป

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาโดยใช้แนวคิดต่างๆเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการอภิปรายได้ดังนี้

ในสวนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่สอดในอดีต พบว่าเป็นไปในแนวทางเดียวกับที่Thongchai (1998) และ Appadurai (1996 อ้างถึงใน รัฐวิวัฒน์ เสนาคำ, 2550:43) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับความเป็นพื้นที่เมืองชายแดนว่าในอดีตไม่เคยมีการกำหนดเขตแดนล้อมรอบหรือมีการกำหนดแผนที่อาณาเขตของรัฐใดรัฐหนึ่งอย่างชัดเจนแน่นอน ซึ่งเมืองแม่สอดที่ถูกเชื่อว่าเป็นเมืองชายแดนของรัฐไทยนั้นในปัจจุบันนั้น ในอดีตกลับไม่เป็นเช่นนั้น แต่เมืองแม่สอดก็คือเมืองเมืองหนึ่งที่ผู้คนไม่ว่าชาติพันธุ์ใดสามารถเข้าออกได้โดยอิสระเสรี หรือเมืองแม่สอดเป็นพื้นที่ชายแดนที่รัฐชาติมิอาจควบคุมได้ ทั้งนี้ด้วยคุณสมบัติของเมืองที่เปิดรับความแตกต่างหลากหลายมาตั้งแต่สมัยอดีต ดังนั้นจึงทำให้เมืองแม่สอดไม่เกรงกลัวหรือแปลกใจที่จะรับผู้คนหน้าใหม่ๆเข้ามาในพื้นที่

นอกจากนี้ในเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีต จากผลการศึกษาดังกล่าวนำมาสู่ข้อสรุปตามแนวคิดของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในแม่สอดในอดีตนั้น พบว่า มีลักษณะที่เป็นไปตามแนวคิดของยูท คักดีเดชยนต์ (2517) และ อุทัย หิรัญโต (2519) ที่ได้แบ่งรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ว่ามี 5 รูปแบบ คือ การแข่งขัน การร่วมมือ การขัดแย้ง การสมานลักษณะ และการผสมกลมกลืน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในเมืองแม่สอดในอดีต เป็นไปในลักษณะที่เริ่มต้นจากปฏิสัมพันธ์แบบร่วมมือ เนื่องจากรากถิ่นฐาน คือ เมืองแม่สอดและต้องการที่จะพัฒนาเมืองแม่สอดให้มีความเจริญเนื่องจากในอดีตเมืองแม่สอดเป็นเมืองที่ทุรกันดาร ผู้คนต้อง

อยู่อย่างยากลำบาก ดังนั้น การหันมาร่วมมือกันจึงจะส่งผลให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาของพื้นที่มากกว่าที่จะมีปฏิสัมพันธ์แบบขัดแย้งหรือแข่งขัน นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบร่วมมือแล้ว อีกรูปแบบหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในแม่สอดในอดีตที่เป็นไปตามแนวคิดดังกล่าว คือ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบของการผสมกลมกลืน โดยผ่านกระบวนการทางสังคมต่างๆ และอาศัยระยะเวลาที่ยาวนาน จนเกิดเป็นการยอมรับร่วมกันว่าต่างก็เป็นเนื้อเดียวกัน

หากจะพิจารณาการปรับตัวของแรงงานอพยพจากประเทศพม่าเพื่อตั้งถิ่นฐานตามแนวคิดของ Piore (1979 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วอกลาง, 2541: 53-56) ที่ได้แบ่งการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นแรงงานที่นำไปสู่การตั้งถิ่นฐานเป็น 3 ระยะ คือ ระยะบุกเบิก ระยะเปลี่ยนผ่าน และระยะตั้งถิ่นฐานนั้น จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าลักษณะการปรับตัวที่เกิดขึ้นของแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ในพื้นที่แม่สอดนั้นเป็นไปตามลักษณะของการปรับตัวในระยะเปลี่ยนผ่าน และการปรับตัวในระยะตั้งถิ่นฐาน แต่การปรับตัวที่เกิดขึ้นนั้นมิได้มีรูปแบบหรือลักษณะที่ตรงตาม Piore กำหนดไว้ทั้งหมด หากแต่อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ามีการปรับตัวเพื่อตั้งถิ่นฐานบางอย่างมาก และบางอย่างน้อย และมีลักษณะการปรับตัวที่เกิดขึ้นอยู่ในลักษณะที่ Piore กำหนดไว้ทั้งสองระยะ ซึ่งลักษณะการปรับตัวที่เกิดขึ้นของแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ที่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนและที่ตรงกับแนวคิดของ Michael Piore คือ การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการมีแบบแผนการใช้จ่ายที่มีรายจ่ายในไทยสูงกว่าการส่งกลับ อย่างไรก็ตามกลับพบว่าการปรับตัวที่ไม่ตรงกับแนวคิดดังกล่าว คือ เรื่องการสื่อสารและเชื่อมโยงกับคนและองค์กรโดยเฉพาะองค์กรของรัฐไทย ในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นนั้นแรงงานอพยพจากประเทศพม่ายังมีการปรับตัวในลักษณะทั้งสองดังกล่าวค่อนข้างน้อย เนื่องจากอุปสรรคด้านภาษาและสถานะที่ผิดกฎหมาย

ในส่วนของการแบ่งแยกทางสังคม เมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้พบว่าการแบ่งแยกทางสังคมในแม่สอดตามแนวคิด Social Segregation นั้นเหลือเพียงการแบ่งแยกทางด้านกายภาพที่วัดด้วยเรื่องเขตที่อยู่อาศัยเท่านั้น ในขณะที่การแบ่งแยกทางสังคมด้านอื่นๆ เช่น การแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์ ศาสนา และเพศ มีเหลือน้อยมาก

ในเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พิจารณาระหว่างคนในพื้นที่กลุ่มเก่ากับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ โดยใช้แนวคิดของยุทธศักดิ์เดชนนต์ (2517) และ อุทัย หิรัญโต (2519) มาพิจารณาพบว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบแข่งขันเกิดขึ้นจากการเข้ามาแย่งพื้นที่งานของแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ แรงงาน

จากประเทศพม่าได้ก้าวเข้ามาอยู่ในพื้นที่แรงงานในด้านอุตสาหกรรมและงานด้านการเกษตรในอำเภอแม่สอดจนแทบจะเต็มพื้นที่ ทั้งนี้พิจารณาได้จากนายจ้างที่มีความนิยมในการจ้างแรงงานจากประเทศพม่ามากกว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบร่วมมือเกิดจากเจ้าของพื้นที่ซึ่งก็คือคนในพื้นที่ที่กลุ่มเก่ามีอำนาจในการต่อรองในการกำหนดสังคมและชุมชนมากกว่ากลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่อย่างมาก ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจว่าเวลาที่เจ้าหน้าที่รัฐในระดับชุมชนมีการร้องขอให้ทำอะไรสักอย่างที่แรงงานอพยพจะปฏิเสธได้ ดังนั้นภาพของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบร่วมมือที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองแม่สอดจึงออกมาในลักษณะการร่วมมือกันเพราะกลุ่มใดหรือหมู่ใด มีอำนาจเหนือกว่าในที่นี้ก็คือ คนในพื้นที่ดั้งเดิม ในขณะที่กลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่าอย่างกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ต้องยอมเป็นพวกหรืออยู่ภายใต้กลุ่มคนในพื้นที่ดั้งเดิม แรงงานจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่เอง (เพื่อที่จะงานทำและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในแม่สอดได้) จึงต้องอดกลั้นและมักเป็นฝ่ายผ่อนปรนต่อนายจ้างหรือเจ้าของห้องเช่าเสมอ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบขัดแย้งเกิดจากความไม่พอใจของคนในพื้นที่กลุ่มเก่าต่อแรงงานที่เข้ามาสร้างปัญหาต่อชุมชน ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบสมานลักษณะเป็นเรื่องของการที่ทั้งสองกลุ่มต่างก็พยายามปรับตัวให้เข้าหากันเนื่องจากไม่ต้องการความขัดแย้ง โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ต้องเป็นฝ่ายยอมอ่อนข้อและปรับตัวเข้าหานั้นคือกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่า ทำที่สุด คือ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบผสมกลมกลืน ที่เกิดขึ้นจากการผสมข้ามวัฒนธรรมและบุตรที่เกิดในประเทศไทย

6.4 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณชายแดน: กรณีศึกษา ชุมชนในเขตเทศบาล อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก มีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ดังนี้

1. การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ที่ยอมรับซึ่งกันและกัน รวมทั้งส่งเสริมเกื้อหนุนการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันนั้น ควรใช้การจัดกิจกรรมหรือการดำเนินการผ่านทางตัวกลาง อย่าง ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม เป็นสื่อกลาง เนื่องจาก ผลการวิจัยพบว่า ศาสนาและประเพณี ถือเป็นสิ่งที่ช่วยให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างคนกลุ่มเก่าในพื้นที่กับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ มามีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันแบบมิได้มีการแบ่งแยก

2. โรงเรียน ถือเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาบุตรหลานและกลุ่มผู้ติดตามแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ คือ ช่วยในเรื่องการปรับตัว ภาษา แนวทางความคิด ปรับ

เหล่านี้กับบุตรหลานของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆผ่านการเรียนร่วม บุตรหลานของแรงงานเหล่านี้หากได้รับการศึกษาที่ดี ย่อมจะส่งผลต่ออนาคตด้านแรงงานในแม่สอด รวมทั้งเด็กยังเป็นตัวกลางที่จะนำความช่วยเหลือไปสู่พ่อแม่ซึ่งเป็นแรงงานอพยพจากประเทศพม่าที่ยังคงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่ดีนักให้มีการพัฒนาตนเองขึ้นมา ดังนั้นหน่วยงานราชการท้องถิ่นหรือรัฐบาลควรให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษา หลักสูตรต่างๆ ของโรงเรียน รวมทั้งจริงจังต่อการรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานของแรงงานอพยพจากพม่ากลุ่มใหม่ในแม่สอดให้เข้าสู่ระบบโรงเรียนอย่างเป็นทางการของรัฐให้มากขึ้น

3. ปัญหาของชุมชนในพื้นที่แม่สอดที่หน่วยงานราชการท้องถิ่นและภาครัฐระดับชาติควรให้ความสนใจและเข้ามาจัดการอย่างจริงจัง คือ ปัญหาทางด้านสาธารณสุขเรื่องการควบคุมโรคและโรคระบาดต่างๆ ปัญหาคนเร่ร่อนและขอทาน เนื่องจากปัญหาดังกล่าวคือต้นตอของความไม่พอใจของคนในพื้นที่กลุ่มเก่าที่อาศัยอยู่ในแม่สอดต่อกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่า การขจัดปัญหาดังกล่าวให้หมดไปจะช่วยลดระดับความไม่พอใจระหว่างคนสองกลุ่มอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งได้

4. ชุมชนทั้งหมดในแม่สอด ประชาคมแม่สอด ควรร่วมมือกับผู้ประกอบการ นายจ้าง และเจ้าของบ้านเช่า และหน่วยราชการ ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศพม่าให้ดีขึ้น เนื่องจากผลกระทบด้านสุขภาพส่วนใหญ่ที่คุกคามแม่สอดอยู่เกิดจากการละเลยที่จะจัดการกับต้นตอของปัญหานี้อย่างจริงจัง ผู้ประกอบการบ้านเช่าและร้านค้าของแม่สอดควรมีความรับผิดชอบต่อการสร้างบ้านหรือห้องเช่าที่ได้มาตรฐาน มีระบบสาธารณสุขปกคที่ดีพอ รวมทั้งชุมชนและหน่วยงานราชการท้องถิ่นควรหันมาหาทางจัดการกับปัญหาที่เคยละเลยอย่างปัญหาขยะ ให้มากขึ้น

5. อีกประเด็นในเรื่องของครอบครัวที่ไม่สามารถมองข้ามได้และย่อมแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในอีกมิติหนึ่งของแรงงานจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ที่มั่นคงกว่า คือ “การสมรสข้ามชาติ” หรือการสมรสกับคนไทยนั้น ผลในอนาคตจะสะท้อนออกมาสู่ชุมชนและสังคมในรูปแบบใด ย่อมจะต้องเป็นเรื่องที่น่านักศึกษาต่อไปในอนาคต

6.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณชายแดน: กรณีศึกษา ชุมชนในเขตเทศบาล อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก มีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจสำหรับผู้สนใจในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้ยังจำกัดการศึกษาการปรับตัวเฉพาะด้านของแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ที่เป็นฝ่ายปรับตัวเข้าสู่วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมหลักปลายทางในแม่สอดเท่านั้น ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงยังขาดความรู้และความเข้าใจในส่วนของ การปรับตัวของผู้คนในแม่สอด กลุ่มเก่าผู้เป็นเจ้าของบ้านหรือเป็นวัฒนธรรมหลัก ว่าต้องมีการปรับตัวอย่างไรเมื่อต้องเผชิญหน้า และอยู่ร่วมกับแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่

2. ประเด็นเรื่อง “การขยับฐานะของกลุ่มแรงงานจากประเทศพม่ากลุ่มใหม่ว่าจะสามารถก้าวตามไปกับการพัฒนาของเมืองแม่สอดที่กำลังพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนได้มากน้อยเพียงไร รวมทั้ง พวกเขาจะสามารถผลักดันกิจการของตนเองให้สามารถเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ใหญ่ของเมืองแม่สอดได้หรือไม่ และด้วยวิธีการใด เป็นประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะมีผู้ทำการศึกษาให้ลึกซึ้งมากขึ้น

3. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาชุมชนชายแดนในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนที่ติดกับประเทศพม่าเพียงประเทศเดียว ในการวิจัยครั้งต่อไปของผู้ที่สนใจอาจจะใช้ การศึกษาวิจัยพื้นที่ซึ่งเป็นชุมชนชายแดนอื่นๆ ทั้งที่ติดกับปะเทศพม่าหรือประเทศอื่นที่น่าสนใจได้ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบ และจะได้ส่งผลต่อความเข้าใจต่อการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในพื้นที่ที่ถูกศึกษา รวมไปถึงช่วยเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ต่อภาครัฐในการกำหนดนโยบายเพื่อ ท้องถิ่นชายแดนต่อไป